

Izvještaj o istraživanju:
"Snage i poteškoće djece u
centrima "Gnijezdo" u BiH

Nada Letić, Branka Ivanović
Banja Luka, februar 2014.

Sadržaj

Uvod	3
Metod	4
Instrumenti	4
Uzorak	5
Opis uzorka	7
Rezultati i diskusija.....	10
Rozenbergova skala samopoštovanja (RSES).....	10
Upitnik snaga i teškoća (SDQ)-za djecu	11
Upitnik snaga i teškoća (SDQ)- za nastavnike	13
Upitnik samopouzdanja	14
Nivo aspiracija.....	16
Zaključci	17
Literatura:	18

Uvod

U Bosni i Hercegovini mnoge osnovne potrebe porodice i djece su ugrožene. U društvu koje se nalazi u procesu tranzicije prisutno je siromaštvo, visoka nezaposlenost, posttraumatski stresni poremećaji roditelja, razni oblici nasilja i druge socijalno-patološke pojave. Porodica je najizloženija tim direktnim promjenama i često zbog svoje vulnerabilnosti nije u stanju da ispunjava svoju osnovnu ulogu, da bude zaštićeno i sigurno mjesto za rast i razvoj djece.

Pod pojmom porodica sa višestrukim problemima podrazumijevamo porodicu u kojoj su isprepleteni različiti faktori rizika, kao što su: siromaštvo, zdravstveni problemi, psihičke bolesti, bolesti zavisnosti, nasilje u porodici, prostitucija, kriminalitet, neuslovno mjesto stanovanja, zlostavljanje, zanemarivanje, nebriga o djeci i sl. Čak i ako izuzmemo nezaposlenost i siromaštvo, neki od ovih faktora mogu doprinijeti da porodica bude svrstana u ovu kategoriju. Navedeni faktori uzajamnim i hroničnim djelovanjem uzrokuju značajan stres svojim članovima. Prema Bortolotiju (Bortolotti, 1995) ove porodice imaju višestruke probleme različitih vrsta koji su međusobno povezani i utiču na odrasle i djecu. Moro (Moro, 1995) govori o porodicama suočenim s marginalnošću zbog siromaštva, nezaposlenosti, socijalne mobilnosti ili devijantnosti. Odnosi u takvim porodicama mogu biti ozbiljno oslabljeni i vidljiva je neravnoteža između resursa i problema, kao i nedostatak adekvatnih strategija za suočavanje sa svakodnevnim izazovima.

Djeca koja odrastaju u takvim porodicama izložena su visokom stepenu školskog neuspjeha i rizika od napuštanja škole, što značajno smanjuje šanse za njihovo kasnije osamostaljivanje i pronalaženje odgovarajućeg zaposlenja. Takođe, postoji veći rizik za pojavu psiholoških i socijalno-patoloških pojava kao što su: bolesti zavisnosti, nasilje, bilo da postaju žrtve i/ili počinioci, maloljetničko prestupništvo agresivnost, pretilost, depresija, suicidalnost i sl.

Predmet ovog istraživanja su djeca koja žive u porodicama sa višestrukim problemima, a u daljem tekstu ćemo ih označiti kao djeca u riziku, koja su uključena u aktivnosti dnevnih centara "Gnijeздо" u Bosni i Hercegovini, manje od tri mjeseca. Svrha dnevnog centra za djecu u riziku je da doprinosi boljem kvalitetu života djece koja dolaze iz navedenih porodica, te da djeci pruži nove mogućnosti za razvoj kroz kvalitetnu, stručnu i fokusiranu podršku, usmjerenu na djecu i njihove roditelje, u saradnji sa svim relevantnim akterima lokalne zajednice. Djeca u sigurnom okruženju dnevnog centra i svoje socijalne sredine, te uz potreban stručni nadzor, zadovoljavaju razvojne potrebe, stiču i razvijaju životne vještine, kao i ličnu i društvenu odgovornost u cilju razvoja samostalnosti, socijalnih, saznanjnih i drugih važnih životnih funkcija.

Centri pružaju sigurno mjesto za druženje i učenje djeci iz porodica u riziku. Podrška djeci organizovana je kroz individualni i grupni pristup i tako doprinosi

prevenciji različitih oblika rizičnih ponašanja, a dugoročno doprinosi da djeca u riziku odrastu u zdrave i odgovorne ljude koji će biti dobri roditelji, angažovani i aktivni pripadnici svojih zajednica.

Opšti cilj ovog istraživanja je definisanje psiholoških domena djece koji se odnose na: emocionalne probleme, probleme u ponašanju i probleme sa vršnjacima, hiperaktivnost, prosocijalno ponašanje, te nivoa samopoštovanja, samopouzdanja i odnosa prema budućnosti, za koje pretpostavljamo da će se mijenjati tokom boravka djece u centru. Ovi domeni će biti ponovo ispitani nakon godinu dana pohađanja aktivnosti u centru te će tada biti moguće utvrditi da li i u kojim aspektima psihosocijalnog funkcionisanja su se desile eventualne promjene.

Metod

Istraživanje je anketnog tipa, komparativno i obuhvata grupu djece u riziku (1) i referentnu grupu djece (2). Grupu djece u riziku čini 105 djece odabranih prema unaprijed utvrđenim kriterijumima. Referentnu grupu čini 126 njihovih vršnjaka iz istih razreda. Podatke o djeci u riziku prikupili smo na osnovu upitnika koji su popunili djeca, nastavnici (razredne starješine) i zaposlenici centara. Primijenjena su dva seta upitnika prilagođena uzrastu djece. Ispitivanje će biti ponovljeno nakon 12 mjeseci na istoj grupi ispitanika sa ciljem da se utvrde efekti programa. U istraživanju je planirana fokus grupa na kraju programa, sa pitanjima koja bi trebali dati odgovore u jasnijem definisanju faktora koji su mogli doprinijeti promjenama na nivou domena (4-5 pitanja).

Instrumenti

Za prikupljanje podataka korišteni su sljedeći instrumenti:

- 1) Upitnik snaga i teškoća (*The Strengths and Difficulties Questionnaire – SDQ*) je namijenjen za pregled emocionalnih i bihevioralnih problema djece i adolescenata. Pored teškoća, upitnik je usmjeren i na procjenu snaga. Upitnik se može koristiti za praćenje i evaluaciju usluga dnevnih centara (Goodman, Meltzer and Bailey, 1998).

Upitnik se sastoji od 25 ajtema koji su grupisani u pet skala: prosocijalno ponašanje, hiperaktivnost, emocionalne probleme, probleme u ponašanju i probleme sa vršnjacima. Svaka podskala sastoji se od 5 ajtema. Postoji više verzija skala, a mi smo koristili verziju za samoprocjenu djece (11-16 godina) i za procjenu od strane nastavnika za uzrast od 4-16 godina. Osim osnovnog upitnika, postoje verzije sa „dodatkom o uticaju simptoma“ i „follow-up“ verzija

za praćenje promjena i ishoda tretmana. Procjenjuje se *stepen prisustva* određenog problema (Netačno, Djelimično tačno, Potpuno tačno). U nastavku upitnika procjenjuje se značaj tegoba kroz ajteme koji se odnose na *dužinu trajanja, oblasti u kojima se problemi ispoljavaju* i *stepen uticaja* na dijete i njegovu/njenu okolinu. Upitnik snaga i poteškoća za nastavnike (SDQ-R. Goodman, 1997) primijenjen je na za rizičnu i referentnu grupu djece svih uzrasta. Pouzdanost ovog upitnika u našem istraživanju je Cronbach Alfa=0.87. Upitnik snaga i poteškoća skala samoprocjene za djecu (SDQ-R. Goodman, 1997) primijenjena je na uzrastu djece od 12-16 godina, a pouzdanost upitnika u našem istraživanju je Cronbach Alfa=0.72.

2. Rozenbergerova skala samopoštovanja (Rosenberg Self - Esteem Scale –RSE, 1965) sadrži deset tvrdnji, pet definiranih u pozitivnom smjeru, a pet u negativnom. Samoprocjena se vrši na 5-stepenoj skali Likertovog tipa i primijenjena je na uzrastu djece od 12-16 god. RSE je u našem istraživanju tretirana kao jednodimenzionalna skala koja pouzdano mjeri globalno samopoštovanje, a relijabilnost je Cronbach Alfa=0.73.

Dodatni podaci o ispitanicima su prikupljeni namjenski konstruisanim upitnicima:

- 2) Upitnik o ličnim, porodičnim i školskim podacima o djetetu.
- 3) Upitnik o faktorima rizika u porodici kao kriterijima po kojima su djeca izabrana kao korisnici centra – popunjavali su zaposleni centara samo za djecu iz centara
- 4) Skala samopouzdanja sadrži 12 ajtema, a popunjavali su je nastavnici i djeca od 6-16 god.
- 5) Upitnik životnih aspiracija (popunjavaju djeca).

Uzorak

Ovim istraživanjem obuhvaćeno je ukupno 231 dijete uzrasta 6-16 godina. Jednu grupu čine djeca korisnici Centara u BiH (ukupno 105 korisnika), a referentnu grupu čini 126 djece njihovih vršnjaka iz istih razreda. Ispitanici su podijeljeni u dvije uzrasne grupe; mlađu grupu čini 125 djece, uzrasta 6-11 godina, a stariju 105 ispitanika 12-16 godina starosti. Prema polu: djevojčica je 124 i 107 dječaka. Ovim ispitivanjem obuhvaćena su djeca koja žive u Jablanici, Prijedoru, Modriči, Zenici, gdje se nalaze i novoosnovani centri za djecu pod rizikom i djeca, korisnici centara

su uključeni u centar po prvi put. Ispitivana djeca su učenici od prvog razreda osnovne do prvog razreda srednje škole, a najveći broj su učenici od 3-7 razreda (78%).

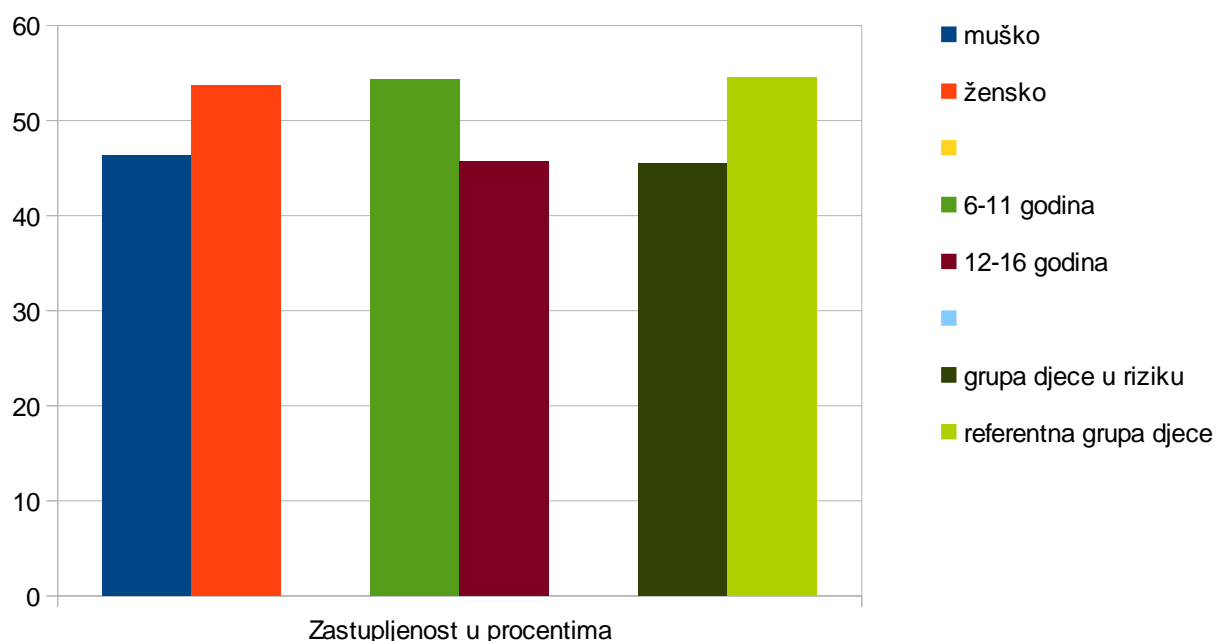
Tabela 1: *Struktura uzorka po uzrastu i polu*

	pol						uzrast					
	muško		žensko		ukupno		6-11 godina		12-16 godina		ukupno	
	<i>N</i>	%	<i>N</i>	%	<i>N</i>	%	<i>N</i>	%	<i>N</i>	%	<i>N</i>	%
Grupa djece u riziku	49	46.7	56	53.3	105	45.5	66	63.5	38	36.5	105	45.5
Referentna grupa djece	58	46	68	54	126	54.5	59	46.8	67	53.2	126	54.5
Ukupno	107	46.3	124	53.7	231	100	125	54.3	105	45.7	231	100

Tabela br 2: Pol ispitanika

	pol						uzrast					
	muško		žensko		ukupno		6-11 godina		12-16 godina		ukupno	
	<i>N</i>	%	<i>N</i>	%	<i>N</i>	%	<i>N</i>	%	<i>N</i>	%	<i>N</i>	%
Grupa djece u riziku	49	46.7	56	53.3	105	45.5	66	63.5	38	36.5	105	45.5
Referentna grupa djece	58	46	68	54	126	54.5	59	46.8	67	53.2	126	54.5
Ukupno	107	46.3	124	53.7	231	100	125	54.3	105	45.7	231	100

Graf 1: *Struktura uzorka po polu, uzrastu i prisutnosti faktora rizika u porodici*

Opis uzorka

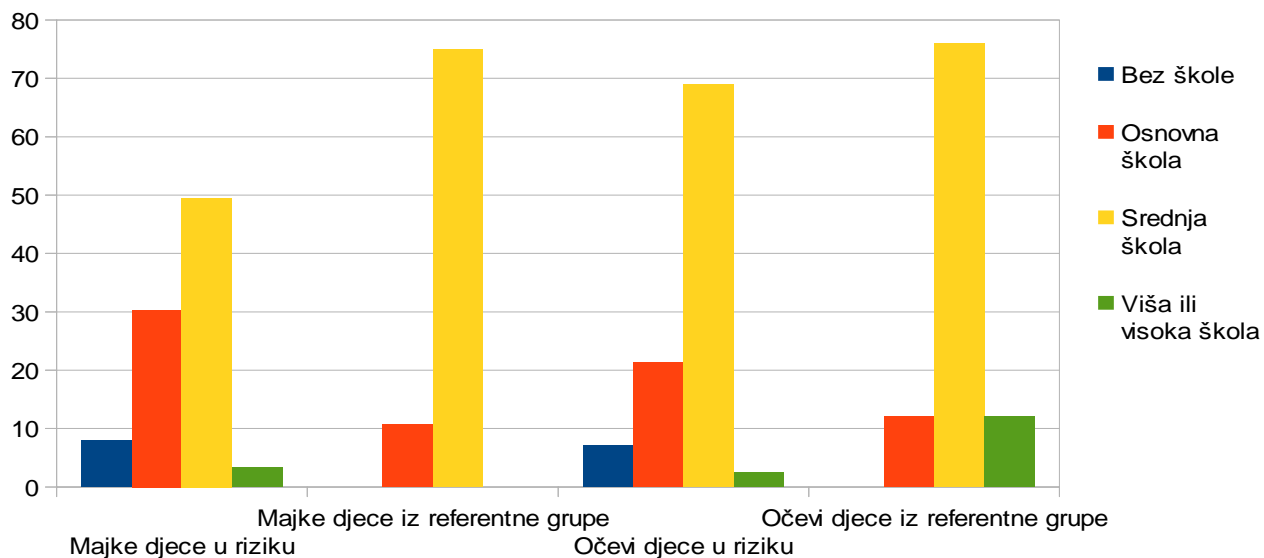
Podaci iz dosjea djeteta pokazuju da 86% porodica živi u lošim socio-ekonomskim uslovima.

Obrazovni status roditelja (Graf 2) djece iz Centara je znatno niži nego kod djece iz kontrolne grupe: 6% majki je bez škole, 25,6% sa osnovnom školom, 62,4% sa srednjom školom i 6% sa višom ili visokom, dok je u kontrolnoj grupi 10,7% sa osnovnom, 75% sa srednjom školom i 14,3% sa visokom ili višom školom.

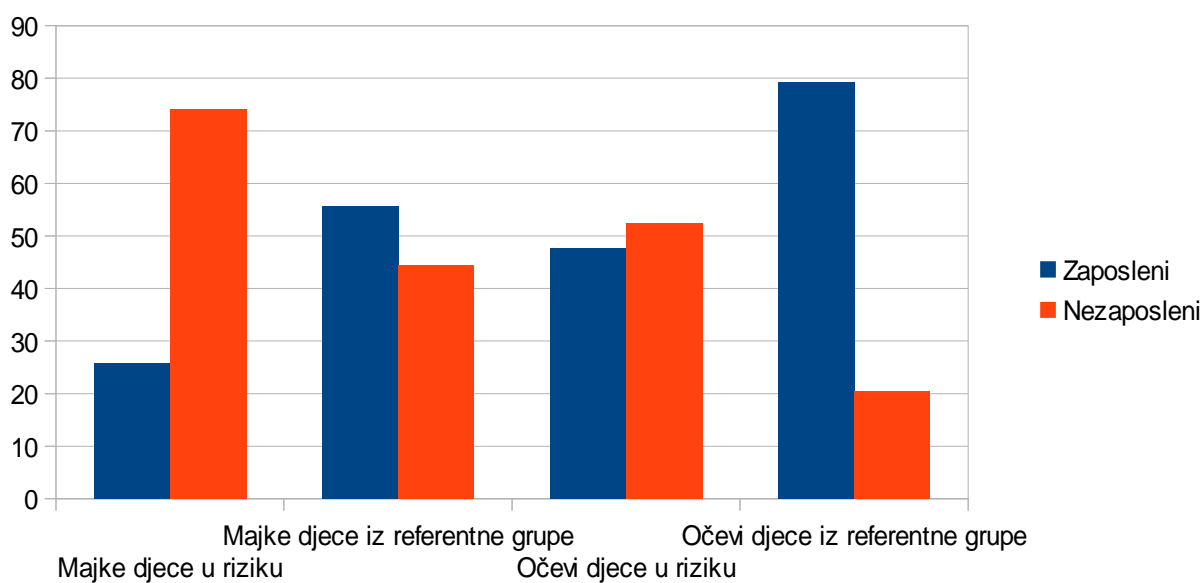
Zaposlenih majki je 32,8%, a nezaposlenih 67,2%, dok je u kontrolnoj grupi zaposleno 55,6%, a nezaposleno 44,4% majki (Graf 3).

Obrazovni status očeva ove djece je: 5,5 bez škole, 19,3% sa osnovnom školom, 70,6% sa srednjom i 4,6% sa višom i visokom, a u referentnoj grupi 12% ima završenu osnovnu, 76% srednju i 12% višu ili visoku školu (Graf 2). Zaposlenih očeva je 54,7%, a nezaposlenih 45,3%, a u referentnoj grupi zaposleno je 79,2% dok je 20,8% očeva nezaposleno (Graf 3).

Graf 2: *Stepen obrazovanja roditelja djece u riziku i djece iz referentne grupe u procentima*

Graf 3: *Status zaposlenosti roditelja djece u riziku i djece iz referentne grupe u procentima*

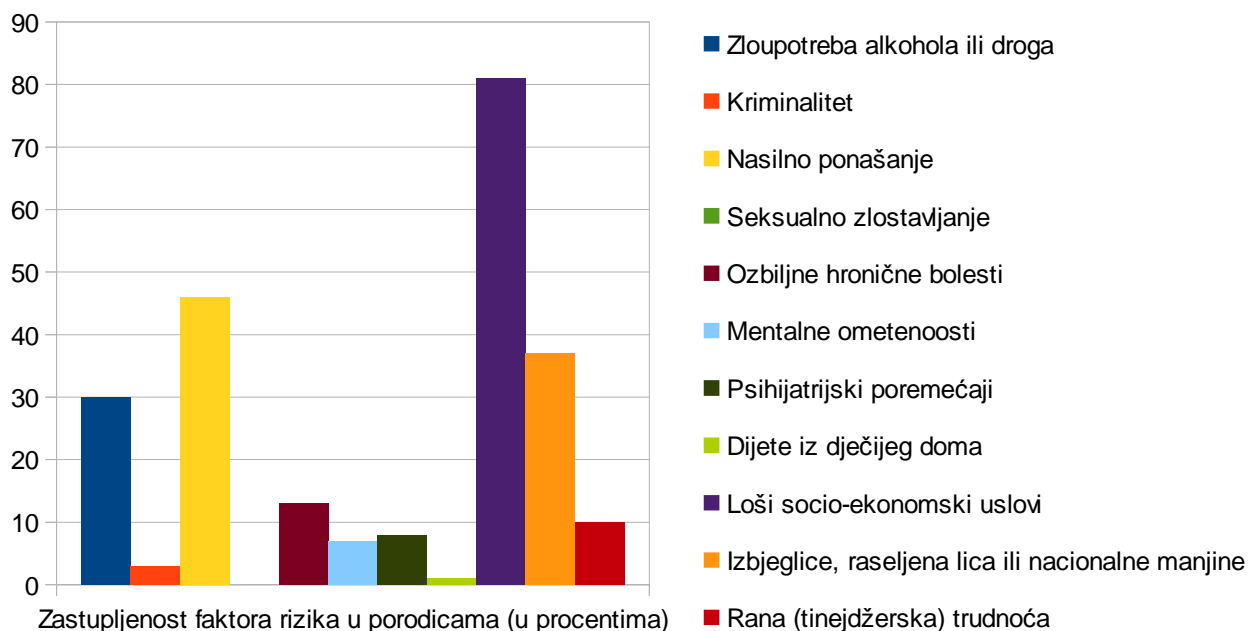

Alkoholizam u porodici prisutan je u 30% porodica, nasilno ponašanje u 46,0%, a ozbiljnije hronične bolesti ima 13% članova porodice, zatim mentalne bolesti 7% i zabilježeno je 8% psihijatrijskih poremećaja kod 8% članova porodice (o ovome su izvještavala samo djeca iz centara).

Među porodicama djece iz centara je 38% izbjeglih, raseljenih ili pripadnika nacionalnih manjina (Graf 4).

Graf 4: Zastupljenost pojedinih faktora rizika u porodicama

Prema procjenama osoblja centara koje se odnose na djecu zabilježeno je agresivno i socijalno neprihvatljivo ponašanje djece u 13% slučajeva, a socijalna izolacija kod 24% djece.

Što se tiče ukupnog školskog uspjeha nema statistički značajne razlike između djece iz centara i djece iz referentne grupe, iako je primjetna tendencija slabijih ocjena kod djece iz centara i zabilježen je veći broj djece koji su išli na popravne ispite. Na popravni ispit je upućeno 7 djece (5%) i to iz matematike, engleskog i materinjeg jezika.

Rezultati i diskusija

Rozenbergova skala samopoštovanja (RSES)

Tabela 1: Razlike u samoprocjeni samopoštovanja starije grupe djece u odnosu na prisutnost faktora rizika u porodici

	Grupa djece u riziku		Referentna grupa djece		<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
	<i>N</i>	<i>M(SD)</i>	<i>N</i>	<i>M(SD)</i>			
Rozenbergova skala samopoštovanja	34	35.76 (4.90)	64	38.80 (5.83)	-2.59	96	.01

Tabela 1 prikazuje prosječnu vrijednost samoprocjena starije grupe djece (od 12 do 16 godina) na *Rozenbergovoj skali samopoštovanja*, standardne devijacije i značajnost razlika između prosječnih vrijednosti grupe djece u riziku i referentne grupe djece. Uočava se statistički značajno viša vrijednost samopoštovanja djece iz referentne grupe u odnosu na djecu u riziku, i to na nivou značajnosti $p < .01$. Samopoštovanje je značajno određeno odnosima u porodici, u školi, među vršnjacima kao i u cjelokupnoj socijalnoj sredini iz koje djeca dolaze. Djeca u riziku žive u nesigurnom i manje podržavajućem okruženju i sa manje pozitivnih stimulusa za razvoj što se održava na niže samopoštovanje u odnosu na vršnjake iz referentne grupe.

Upitnik snaga i teškoća (SDQ)-za djecu

Tabela 2: Razlike u samoprocjenama starije grupe djece na Upitniku snaga i teškoća u odnosu na prisutnost faktora rizika u porodici

	Grupa djece u riziku		Referentna grupa djece		t	df	p
	N	M(SD)	N	M(SD)			
Skala emocionalnih simptoma	36	4.31 (2.10)	64	2.80 (2.06)	3.5	98	<.01
Skala problema u ponašanju	35	2.29 (1.30)	62	2.34 (1.76)	-.16	95	.88
Skala hiperaktivnosti	34	3.24 (2.32)	63	3.05 (1.84)	.44	95	.66
Skala problema sa vršnjacima	36	3.0 (1.70)	66	2.85 (1.96)	.39	100	.70
Prosocijalna skala	36	8.67 (1.62)	67	8.49 (1.70)	.50	101	.62
Ukupan rezultat na SDQ skali	33	13.0 (4.75)	58	11.16 (5.52)	.61	89	.11

Tabela 2 prikazuje prosječne vrijednosti rezultata samoprocjene na *Upitniku snaga i teškoća* za stariju grupu djece (od 12 do 16 godina) u odnosu na prisutnost faktora rizika u porodici, standardne devijacije i značajnost razlika ovih prosjeka. Uočava se statistički značajna razlika na nivou $p < .01$ na *Subskali emocionalnih simptoma*, odnosno grupa djece u riziku procjenjuje značajno veće teškoće u ovoj oblasti emocionalnog funkcionisanja u odnosu na referentnu grupu djece. Ovi problemi u emocionalnom funkcionisanju mogu se razviti u različite vidove psiho i sociopatoloških pojava ukoliko rizični faktori budu dominirali. Takođe, ovi emocionalni simptomi mogu se prevazići uz dejstvo zaštitnih faktora i odgovarajuće podrške. Razlike u prosjecima na ostalim subskalama, kao i na cijelom upitniku nisu statistički značajne.

Tabela 3: Razlike u samoprocjenama starije grupe djece na *Upitniku snaga i teškoća u odnosu na pol*

	Dječaci		Djevojčice		<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
	<i>N</i>	<i>M(SD)</i>	<i>N</i>	<i>M(SD)</i>			
Skala emocionalnih simptoma	45	3.067 (1.88)	55	3.56 (2.40)	-1.13	98	.26
Skala problema u ponašanju	44	2.52 (1.50)	53	2.15 (1.68)	1.14	95	.26
Skala hiperaktivnosti	44	3.60 (2.34)	53	2.72 (1.62)	2.17	95	.03
Skala problema sa vršnjacima	45	3.04 (2.11)	57	2.79 (1.66)	.68	100	.50
Prosocijalna skala	46	8.04 (1.84)	57	8.96 (1.41)	-2.88	101	<.01
Ukupan rezultat na SDQ skali	41	12.34 (5.50)	50	11.40 (5.16)	.84	89	.40

Tabela 3 prikazuje prosječne vrijednosti rezultata samoprocjene na *Upitniku snaga i teškoća* za stariju grupu djece (od 12 do 16 godina) u odnosu na pol, standardne devijacije i značajnost razlika ovih prosjeka. Statistički značajne razlike prosječnih vrijednosti uočavaju se na *Subskali hiperaktivnosti*, na nivou značajnosti $p < .05$, i *Subskali prosocijalnog ponašanja*, na nivou značajnosti $p < .01$. Dječaci se procjenjuju statistički značajno hiperaktivniji u odnosu na djevojčice, dok djevojčice procjenjuju vlastito prosocijalno ponašanje na značajno višem nivou u odnosu na samoprocjenu dječaka.

Ova razlika se može objasniti opštim razvojnim, kulturološkim i socijalnim faktorima. Najvjerojatnije da su ovakvi rezultati prisutni i na nivou opšte populacije.

Upitnik snaga i teškoća (SDQ)- za nastavnike

Tabela 4: Razlike u nastavničkim procjenama djece na Upitniku snaga i teškoća u odnosu na prisutnost faktora rizika u porodici

	Grupa djece u riziku		Referentna grupa djece		t	df	p
	N	M(SD)	N	M(SD)			
Skala emocionalnih simptoma	100	2.67 (2.13)	77	1.05 (1.54)	5.87	174.4	<.01
Skala problema u ponašanju	99	2.05 (2.30)	81	1.03 (1.36)	3.67	162.9	<.01
Skala hiperaktivnosti	101	4.48 (3.08)	80	2.30 (2.15)	5.58	176.5	<.01
Skala problema sa vršnjacima	96	2.42 (2.06)	74	1.38 (1.69)	3.61	167.4	<.01
Prosocijalna skala	100	6.52 (2.63)	80	8.04 (2.30)	-4.06	178	<.01
Ukupan rezultat na SDQ skali	93	11.73 (6.73)	69	5.80 (5.27)	6.29	159.5	<.01

Tabela 4 prikazuje prosječne vrijednosti rezultata nastavničkih procjena na *Upitniku snaga i teškoća* za stariju grupu djece (od 12 do 16 godina) u odnosu na prisutnost faktora rizika u porodici, standardne devijacije i značajnost razlika ovih prosjeka. Uočavaju se statistički značajne razlike prosječnih vrijednosti, na nivou $p < .01$, na svim subskalama upitnika, kao i na cijelom upitniku. Nastavnici procjenjuju da djeca u riziku, u odnosu na referentnu grupu, manifestuju značajno veće teškoće u funkcionisanju na polju emocija, ponašanja, odnosa sa vršnjacima, te pokazuju veću hiperaktivnost. Na ovaj način je vidan negativan uticaj porodice sa višestrukim problemima na funkcionisanje djece u širem socijalnom okruženju. S druge strane, prema procjeni nastavnika, kod djece iz referentne grupe je značajno izraženije prosocijalno ponašanje u odnosu na djecu u riziku. Ove razlike u procjeni nastavnika djelimično se mogu objasniti uticajem ličnih očekivanja i stavova, a dijelom i predrasuda, kao i nedovoljnih znanja, vještina i metoda suočavanja sa problemima koje ova djeca nose.

Tabela 5: Razlike u nastavničkim procjenama djece na Upitniku snaga i teškoća u odnosu na pol

	Dječaci		Djevojčice		<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
	<i>N</i>	<i>M(SD)</i>	<i>N</i>	<i>M(SD)</i>			
Skala emocionalnih simptoma	89	1.80 (1.92)	94	2.12 (2.16)	-1.04	175	.30
Skala problema u ponašanju	84	1.94 (2.05)	96	1.29 (1.90)	2.20	178	.03
Skala hiperaktivnosti	86	4.35 (2.81)	96	2.77 (2.82)	3.78	179	<.01
Skala problema sa vršnjacima	80	2.24 (1.98)	90	1.72 (1.94)	1.71	168	.09
Prosocijalna skala	83	6.73 (2.52)	97	7.59 (2.61)	-2.22	178	.03
Ukupan rezultat na SDQ skali	77	10.57 (6.58)	85	7.96 (6.80)	2.47	160	.01

Tabela 5 prikazuje prosječne vrijednosti rezultata nastavnčkih procjena na *Upitniku snaga i teškoća* za stariju grupu djece (od 12 do 16 godina) u odnosu na pol, standardne devijacije i značajnost razlika ovih prosjeka. Uočavaju se statistički značajne razlike na *Subskali problema u ponašanju* ($p < .05$), *Subskali hiperaktivnosti* ($p < .01$), te *Subskali prosocijalnog ponašanja* ($p < .05$). Prema procjeni nastavnika, dječaci manifestuju značajno veće probleme u ponašanju i izraženiju hiperaktivnost u odnosu na djevojčice, dok je kod djevojčica izraženije prosocijalno ponašanje u odnosu na dječake. Ovi rezultati su očekivani u odnosu na uzrast ispitanika i u skladu su sa rezultatima u opštoj populaciji.

Upitnik samopouzdanja

Tabela 6: Razlike u samoprocjenama djece na *Upitniku samopouzdanja* u odnosu na uzrast

	6 do 11 godina		12 do 16 godina		<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
	<i>N</i>	<i>M(SD)</i>	<i>N</i>	<i>M(SD)</i>			
Samopouzdanje	124	17.36 (3.50)	101	16.23 (3.15)	2.53	223	.01

Prosječne vrijednosti rezultata samoprocjena djece na *Upitniku samopouzdanja* u odnosu na uzrast, njihove standardne devijacije i statistička značajnost razlika ovih prosjeka su prikazane u Tabeli 6. Uočava se statistički značajna razlika, na nivou $p < .01$, između mlađe grupe djece (od 6 do 11 godina) i starije grupe djece (od 12 do 16 godina), u smislu da mlađa djeca procjenjuju viši nivo sopstvenog samopouzdanja u odnosu na stariju, što je u skladu sa razvojnim i uzrasnim obilježjima.

Tabela 7: Razlike u nastavničkim procjenama djece na *Upitniku samopouzdanja* u odnosu na prisutnost faktora rizika u porodici

	Grupa djece u riziku		Referentna grupa djece		<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
	<i>N</i>	<i>M(SD)</i>	<i>N</i>	<i>M(SD)</i>			
Samopouzdanje	95	14.26 (5.47)	82	17.74 (5.62)	-4.17	175	<.01

Tabela 8: Razlike u nastavničkim procjenama djece na *Upitniku samopouzdanja* u odnosu na pol

	Dječaci		Djevojčice		<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
	<i>N</i>	<i>M(SD)</i>	<i>N</i>	<i>M(SD)</i>			
Samopouzdanje	83	14.23 (5.50)	94	17.33 (5.69)	-3.68	175	<.01

Prosječne vrijednosti rezultata nastavničke procjene djece na *Upitniku samopouzdanja* u odnosu na prisutnost faktora rizika u porodici i pol, njihove standardne devijacije i statistička značajnost razlika ovih prosjeka su prikazane u Tabeli 7 i Tabeli 8. Uočava se statistički značajna razlika, na nivou $p < .01$, između grupe djece u riziku i referentne grupe djece (Tabela 7), u smislu da nastavnici procjenjuju da djeca iz referentne grupe imaju značajno viši nivo samopouzdanja u odnosu na djecu u riziku. Takođe, statistički značajna razlika na nivou $p < .01$ se uočava i između prosjeka nastavničkih procjena samopouzdanja kod djece različitog pola (Tabela 8), odnosno nastavnici procjenjuju djevojčice samopouzdanijima u odnosu na dječake.

Nivo aspiracija

Tabela 9: Razlike u nivou životnih aspiracija djece u odnosu na prisutnost faktora rizika u porodici

	Srednje obrazovanje					Visoko obrazovanje				
	Trogodišnja srednja škola	Četvorogodišnja srednja škola	χ^2	<i>df</i>	<i>p</i>	Da	Ne	χ^2	<i>df</i>	<i>p</i>
Grupa djece u riziku	18	18	10.82	1	<.01	21	17	5.30	1	.02
Referentna grupa djece	11	54				52	14			

Tabela 9 prikazuje razlike u nivou aspiracija u odnosu na prisutnost faktora rizika u porodici, odnosno razlike u frekvencijama djece u riziku i referentne grupe djece u odnosu na nivo obrazovanja za koji se odlučuju, te značajnost tih razlika. Uočava se da se značajno veći broj djece iz referentne grupe u odnosu na djecu u riziku ($p < .01$) nakon osnovne odlučuje za četvorogodišnju srednju školu. Takođe, statistički značajno više djece iz referentne grupe ($p < .05$) u odnosu na djecu u riziku ima namjeru studirati. Djeca u riziku (starija grupa) pretežno se opredeljuju za trogodišnje škole i to praktična zanimanja koja ih brže vode izvoru prihoda i osamostaljivanju. Iako se nije pokazala statistički značajna razlika u školskim postignućima postoji značajna razlika u životnim očekivanjima u odnosu na nastavak obrazovanja. Taj nedostatak ambicija i motivacije djece u riziku je najvjerojatnije uslovljen marginalnom društvenom pozicijom na ličnom i porodičnom nivou.

Zaključci

Rezultati istraživanja pokazuju da postoji statistički značajna razlika samo u pojedinim ispitivanim aspektima između grupe djece u riziku i referentne grupe, kako na osnovu rezultata samoprocjene djece tako i na osnovu procjena nastavnika i zaposlenika Centara.

Obrazovni status i zaposlenost roditelja djece u riziku znatno je niži u odnosu na navedene kategorije roditelja djece iz referentne grupe. Takođe, u porodicama djece u riziku su znatno zastupljeniji alkoholizam, nasilno ponašanje, hronične bolesti, kao i mentalni i psihijatrijski poremećaji članova porodice što potvrđuje dosljedno poštovanje unaprijed postavljenih kriterijuma za izbor djece u centre.

Djeca iz Centara, prema procjenama osoblja, su primjetno više socijalno izolovana i učestalije pokazuju agresivno i socijalno neprihvatljivo ponašanje u odnosu na djecu iz referentne grupe. Školski uspjeh djece u riziku ne razlikuje se značajno u odnosu na djecu iz referentne grupe, mada je primjetna tendencija slabijih ocjena (posebno iz matematike i maternjeg jezika), a neka djece su bila upućena na popravne ispite što nije zapaženo u referentnoj grupi.

Poredeći ove dvije grupe djece na testu samopoštovanja utvrđena je statistički značajna razlika, koja upućuje da su djeca u riziku pokazala niži nivo samopoštovanja ($p < .01$)

Na SDQ upitniku koji obuhvata pet domena, statistički je značajna razlika samo na skali emocionalnih simptoma, tj. djeca u riziku procjenjuju da imaju značajno više poteškoća u domenu emocionalnog funkcionisanja ($p < .01$). Utvrđena je statistički značajna razlika prema polu. Dječaci su se procijenili hiperaktivnijim u odnosu na djevojčice ($p < .05$), dok su djevojčice postigle više rezultate na skali prosocijalnog ponašanja ($p < .01$), što su potvrdili i nastavnici u svojim procjenama.

Nastavnici procjenjuju da djeca u riziku ispoljavaju više poteškoća u emocionalnom funkcionisanju, ponašanju, u odnosima sa vršnjacima i hiperaktivnosti, što nije zabilježeno kod djece iz referentne grupe, koja postižu više rezultate na skali prosocijalnog ponašanja. Nastavnici procjenjuju da djeca u riziku pokazuju niži nivo samopouzdanja u odnosu na djecu iz referentne grupe, dok djevojčice procjenjuju samopouzdanjima od dječaka.

U pogledu nastavka školovanja utvrđena je statistički značajna razlika između ove dvije grupe djece: djeca iz centara su više usmjerena na trogodišnje, dok se djeca iz referentne grupe u značajno većem broju opredeljuju za četvorogodišnje škole ($p < .01$) i nastavak obrazovanja ($p < .05$).

Literatura:

1. Bortolotti , G. (1995) . Il lavoro sociale professionale nei Servizi territoriali . U E. Bianchi i F. Verno (ur.) Le famiglie multiproblematiche ne hanno solo problemi (str. 122-139). Padova : Fondazione Zancan
2. Moro , A. C. (1995) . Intenzivnosti coltà , bisogni e potenzialità nelle famiglie. U E. Bianchi i F. Verno (ur.) Le famiglie multiproblematiche ne hanno solo problemi (str. 16-39) . Padova : Fondazione Zancan
3. Euwema, M., Teeffelen, van M., Ivanović B., Živanović, E. (2014) The Nest centres – A home away from home - International handbook on how to set up and run an innovative model for after-school centers for children from multi-problem families. B&H, Netherlands